

KİTAP DEĞERLENDİRMESİ / BOOK REVIEW

**Tahsin Kazan. *İbn Hacer'in Hadis Usulüne Getirdiği Yenilikler.*
İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2018, 431 sayfa.**

Ahmet Yasin DİNÇER*

Bir ilim dalının tarihi serüvenini sağlıklı bir şekilde takip edebilmek için dönem ve şahıs merkezli çalışmalara ihtiyaç vardır. Belli bir tarihî dönemi merkeze alarak yapılan araştırmalar incelendiğinde bilhassa Memlükler dönemiyle ilgili çalışmalarda ciddi bir artış görülmektedir. Ulusal Tez Merkezi verilerine göre son iki yılda Memlükler Devleti'yle ilgili 20 doktora ve yüksek lisans tezinin, sekizinin ilahiyat sahasına ait olması bu duruma örnektir. Öte yandan hadis ilminde otorite kabul edilen İbn Hacer'in hadisçiliğine dair son beş yılda sadece beş yüksek lisans ve doktora çalışması yapılmışsa da eskiye nazaran bir artış olduğu söylenebilir. Tahsin Kazan'ın *İbn Hacer'in Hadis Usulüne Getirdiği Yenilikler* adıyla yayımlanan doktora tezi de İbn Hacer'in hadis usulüne katkılarını ve onun alana dair orijinal görüşlerini incelemeyi amaçlamaktadır. Yazar, kitabın Giriş kısmında araştırmasının konusu, amacı ve kaynaklarını belirttiikten sonra özgünlük meselesi ve bu konunun diğer İslâmî ilimlerle münasebetine değinmiştir. Birinci Bölüm'de İbn Hacer'in hayatı ve özellikle şahsiyetini şekillendiren faktörler hakkında bilgi veren Kazan, tezin ana kısmı denilebilecek İkinci Bölüm'de İbn Hacer'in hadis usulünde diğer âlimlerden farklılaşan görüşlerini göstermeyi hedeflemiştir. Çalışma, araştırmada ulaşılan neticelerin sıralandığı bir Sonuç kısmıyla sona ermektedir.

İbn Hacer pek çok eser telif etmiş bir âlim olduğundan, şahsı ve çalışmaları da birçok araştırmaya konu olmuştur. Bu araştırmaların hemen hepsi onun bir ya da birkaç eseri üzerinde yapılmıştır. Fakat Kazan'ın çalışması, herhangi bir eseriyle sınırlamadan İbn Hacer'in hadis usulüne dair tüm özgün yönlerini tespit etmeyi amaçlamaktadır. Dolayısıyla bu durum da İbn Hacer'in bütün eserlerini incelemeyi gerekli kılmaktadır. Eser kaydı barındırmaması açısından Kazan'ın çalışması diğerlerinden ayrılmaktadır.

Öncelikle yazar, araştırmasının amacının İbn Hacer'in hadis metodolojisindeki özgünlüğünü tespit etmek olduğunu belirtir (s. 10). Fakat bu özgünlüğü nasıl tespit ettiğine dair kitap boyunca bir metot bilgilendirmesi yapmaz.

* Öğr. Gör., Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi Anabilim Dalı,
yasindincer@kilis.edu.tr
Orcid No: 0000-0001-9202-4242

Kitaptaki bir diğer ana problem, araştırmının kilit kelimesi olan “özgünlük” hakkında etraflı bir tanımın yapılmamasıdır. Özgünlük kavramı yazar tarafından Giriş kısmında ele alınır (s. 65-9). Bu kısımda yazar, özgünlüğü ıslah, bidat, ihya ve tecdit gibi İslâmî ilimlerden ziyade modern İslâm düşüncesinin terimlerini kullanarak anlatır (s. 65-6). Hâlbuki özgünlük kelimesinin sözlük anlamı verilip belli bir çerçeve çizilerek daha sonra açıklama yapılsaydı, ilgili kelimenin anlamının okuyucunun zihninde netleşmesi sağlanabilirdi. Fakat kitapta sadece özgünlüğün tanımı yerine niteliği hususunda bir tarif yapılmış (s. 73), o da bir ilim dalının özgünlüğü bağlamında zikredilmiştir. Özgünlüğü tespit hususundaki metodik problemlerden biri de yazarın her türlü tenkidi özgünlük olarak görmesidir (s. 10). Kazan, geçmişe yönelik her türlü eleştiriye ve bir şahsın kendinden önceki âlimlerden farklı bir fikir beyan etmesini özgünlük olarak sunar. Fakat her tenkit ve farklı düşüncenin niçin özgünlük olduğunu ya da mutlak manada özgünlüğün iyi olup olmadığını eserinde tartışmaz.

Kaynak kullanımı hususunda kitapta büyük eksiklikler görülür. Öncelikle yazar araştırmasının kaynaklarını verirken Türkiye ve Arap dünyasında yapılan çalışmalarını uzun bir liste hâlinde bir kronoloji ya da belli bir tertip göz etmeksizin art arda sıralar (s. 13-64). Fakat bu çalışmaların metodu, içeriği ya da kendi araştırmasının bunlardan ayrılan yönü hakkında bilgilendirme yapmaz. Bu nedenle ilgili liste işlevsizdir. Ayrıca Arap dünyasında yapılan 123 tez isim isim sıralanırken Türkiye’de yapıldığı söylenen 17 çalışmanın sadece 9’u zikredilmiştir. Yazar ilgisini Arapça çalışmalara olduğu kadar Türkçe çalışmalara yöneltmemiş gibidir. Zira Halit Özkan’ın *Memlüklerin Son Asrında Hadis* adlı çalışması gibi konuyla ilgili olan pek çok eserden habersiz görünmektedir. Bu eser dikkatlice incelenseydi, ilgili yerde dönemin siyasî hayatı hakkında daha iyi bir sunum yapılabilirdi. Yazarın İbn Hacer’le ilgili sadece tezleri kaynak olarak kullanıp tezlerden bağımsız olarak yazılan kitaplardan bahsetmemesi de bir diğer eksikliklerdir.

Araştırmının kaynakları kısmında İbn Hacer’in istifade edilen eserleri (s. 16) literatürle ilgili diğer bölümlerde olduğu gibi gelişigüzel sıralanmıştır. Hâlbuki İbn Hacer’le ilgili doktora düzeyinde kaleme alınan bir araştırmada onun eserlerinin kronolojik olarak ya da araştırmacının takip ettiği bir metotla sunulması beklenirdi. Ayrıca gerek İbn Hacer’in gerekse onun dışındaki âlimlerin zikredilen eserlerinden ne cihetle istifade edildiği da açıklanmaz (s. 16-7). Bunun neticesinde akla, kitabın içerisinde tekrar İbn Hacer’in eserlerinin sunulmasının ne gibi bir fayda sağlayacağı sorusu gelmektedir (s. 125-46). Araştırmının kaynaklarıyla ilgili bir diğer problem el-Mektebetü’ş-Şâmile adlı programın, çalışmaya nasıl kaynaklık ettiği sorunudur. Adı geçen program elbette ki İslâmî ilimler konusunda araştırma yapanların vazgeçilmez bir araçtır fakat burada kullanılan eserlerin isimleri, özellikleri ve bu kitaplardan ne şekilde, hangi metotla istifade edildiği belirtilmelidir. Sonuç olarak araştırmının kaynakları kısmında özellikle Türkçe ve çağdaş bazı çalışmaların isimlerine yer verilmemesi ve verilen kaynaklardan da hangi açılardan yararlanıldığının belirtilmemesi önemli bir eksikliklerdir.

Kaynaklar konusunda değinilmesi gereken önemli bir hata, İbn Hacer'in ricâl ilmi açısından değerlendirildiği bölümde görülür. Yazar, Beşşâr Avvâd Ma'rûf ve Şuayb el-Arnaû't'a ait olan *Tahrîru Takribî't-Tehzîbî* İbn Hacer'in eseri zannetmektedir (s. 175, dp. 429). Dipnota bakıldığında yazar tarafından görüldüğü anlaşılan eserin hem metinde hem de dipnotta İbn Hacer'e atfedilmesi ciddi bir hatadır.

Birinci Bölüm'de İbn Hacer'in hayatı uzunca anlatılır. Ancak onun hadis usûlüne getirdiği yenilikleri tespit etmeyi hedefleyen bir araştırmada böylesine uzun bir biyografik anlatı yerine tahlile ağırlık verilmesi daha verimli olabilirdi. Yazara göre hemen her şey İbn Hacer'in özgün olmasına bir vesile ise de bahsettiği olaylarla İbn Hacer'in özgünlüğü arasında irtibatlar kuramamıştır. Örneğin yazar, İbn Hacer'in devrin önde gelen âlimlerinden ders almasını onun özgün olmasına vesile olarak gösterir (s. 190-1). Geleneğimizde her âlimin, devrinin önde gelen hocalarından ders aldığı biliniyorsa da bu durumun İbn Hacer'in ya da diğer âlimlerin özgünlüğüne nasıl katkı verdiği incelenmeliydi.

Yazar, İbn Hacer'in orijinalliğini araştırmak için hayatını uzunca ele almaktansa, Memlükler döneminde kaleme alınan belli başlı eserlerin mukaddimesini inceleyip o dönemin telif mantığını analiz ettikten sonra, özellikle *Nuhbe ve Nüzhe*'nin bu eserler arasındaki yerini gösterse daha sağlıklı sonuçlar elde edebilirdi. Zira bilindiği gibi hiçbir eser sebepsiz yere kaleme alınmamakta, başka bir deyişle boşlukta doğmamaktadır. Aynı şekilde Kazan, İbn Hacer'in eserlerinde bu kitapların özellikle el yazmalarındaki tarihlerinden hareketle yazılış serüvenini takip edip bilgi verdikten sonra ilgili eserler üzerinde yapılan çalışmaların izini sürüp okuyucuyla paylaşırsa hem daha muhtasar hem de daha sağlıklı bilgiler verebilirdi. Fakat İbn Hacer'in usûle dair yazdığı bu iki eserinin ne amaçla yazıldığı sorusu bile yazar tarafından cevaplanmamaktadır. Yine yazar, İbn Hacer'in eserlerini yazdığı esnada kullandığı kaynakları verirken bu kaynakları İbn Hacer'in mi verdiğini yahut kendisinin mi tespit ettiğini belirtmez. Dolayısıyla İbn Hacer'in bu kaynaklardan kaçına doğrudan, kaçına da dolaylı olarak ulaştığı sorusu cevapsız kalmaktadır.

İbn Hacer'in hoca ve talebeleriyle ilişkisinin anlatıldığı yerde hoca-talebe ilişkileri yüzeysel olarak ele alınır. Yani bilgiler analiz edilmeksizin, "Hangi hocasının yanında kaç yıl kaldı ve ondan hangi eserleri okudu?" ya da "Hangi talebesiyle kaç yıl beraber oldu?" ve "İbn Hacer ona hangi kitapları okuttu?" gibi sorular cevapları verilmeden aktarılır. Bunun neticesinde İbn Hacer'e -eğer gerçekten özgünse- hangi hocasının orijinallik kattığı sorusunun cevabı da yoktur.

Bu bölümde yer yer anakronizme ve tarihsel hatalara da rastlanır. Mısır'ın Memlükler Dönemi'ndeki iktisadî durumu verilirken Amerika'nın o dönemin ekonomisine müdahil olduğu iddiası (s. 92) muhtemelen adı geçen ülkenin yazar tarafından verildiği kaynakta yanlış okunması ya da çalışmasına hatalı yazmasından kaynaklanmıştır. Zira o tarihte Amerika ülke olarak mevcut değildir. Tenûhî, İzz b. Cemâa ve Zerkeşi gibi İbn Hacer'le görüşmesi tarihen mümkün olmayan şahısların onun hocaları arasında sayılması da tarihî

yanlırlara örnek verilebilir (s. 102; 116; 154. Mezkûr şahısların vefat tarihleriyle İbn Hacer'in doğum tarihini karşılaştırınız). İbn Hacer'in rihleleriyle Goldziher'in rihle görüşüne reddiye yapılan kısım ise tartışmaya açıktır. Yazarın da aslında ilgili yerin başlangıcında belirttiği gibi (s. 106) rihleler, Orta Çağ'da önemli seyahatlerdir. Zira bu yolla muhaddisler hadis müktesebatlarını geliştirir, daha fazla hocayla görüşüp birçok hadisi rivayet için icazet talep eder ve âli isnâd sahibi olurlardı. Fakat İbn Hacer'in rihleleri daha farklı hedeflere matuftu. Bu yüzden bu durum "Rihleler hicrî 3. asırda şifahi rivayetleri toplamak için yapılan seyahatlerdir" diyen Goldziher'e reddiye olamaz. Çünkü İbn Hacer'in rihleleri hicrî 3. asırdaki gibi geniş çaplı değildir ve o zamanki muhaddisler gibi âli sened elde etmeyi amaçlamaz. Sonuç olarak Birinci Bölüm'de İbn Hacer'in ve o dönem ulemâsının eserlerinin makul bir kurgu çerçevesinde verilmemesi tezin ikna ediciliğini zayıflatmıştır. Zira tahlil edilmeden aktarılan olay ve bilgiler İbn Hacer'in özgünlüğüne gerçekten katkıda bulunup bulunmadığını ispatta yeterli değildir.

Yazar, araştırmasının asıl kısmı kabul edilebilecek İkinci Bölüm'e, İbn Hacer'e kadar hadis tarihini tasvirî bir şekilde anlatarak başlar (s. 235-54). Öncelikle İbn Hacer'in hadis usûlündeki özgünlüğünü anlatmayı hedefleyen bir çalışmada Hz. Peygamber, sahâbe ve tâbiün döneminin hadis anlayışını anlatan başlıklar gereksizdir. Zira hadis usûlündeki gibi bir usûl o dönemlerde mevcut değildir. Kaldı ki yazar da İbn Hacer öncesindeki dönemleri usûl açısından değil hadis tarihi bağlamında ele alarak aktarmıştır.

İkinci Bölüm'ün amacı İbn Hacer'in hadis usûlü konularında özgün olduğu yönleri belirlemektir. Bölümün kurgusu usûl konularının başlıklar altında art arda dizilip her bir konu başlığı altında da İbn Hacer'in ilgili istilahlara kendisinden önceki âlimlerden farklı bir anlam yükleyip yüklediği ya da onların tanımına ekleme yahut çıkarma yapıp yapmadığını göstermek şeklindedir. Kitapta çokça örnek varsa da burada yazı hacminin artmaması için bunlar zikredilmeyecektir fakat ilgili kısımdaki özgünlük iddiaları tartışılabilir niteliktedir. Örneğin maktû' hadis başlığının son kısmında, bilinen tanımlamaya ek olarak İbn Hacer'in tâbiûndan sonraki nesli de bu tanım kapmasına eklediği belirtilir (s. 259). Fakat böyle bir tasarrufun neden yapıldığı hususunda bir bilgilendirme yapılmaz. Dolayısıyla "Her şâz görüş orijinallik olarak mı kabul edilecektir?" sorusu da cevapsız kalmaktadır.

İbn Hacer'in dokuz asırlık hadis ilmi geleneğine getirdiği her tenkidin özgünlük olarak görülmesi, İkinci Bölüm'ün hacmini gereksiz yere artmıştır. Bölümdeki ciddi hatalardan biri de metin tenkidi meselesinin (s. 364) müellif tarafından hadis usûlü konularına dâhil edilmesidir. Yazar bu davranışı hangi ilmî gerekçeyle yaptığını açıklamaz. Dolayısıyla İbn Hacer'in hadis usûlü konularından olmayan bir meseledeki özgünlüğü çalışma konusuyla ilgili değildir. Aynı şekilde İbn Hacer'in döneminde metin tenkidi diye bir mesele olmadığından bu konuda özgün olduğunu iddia etmek de tutarlı görünmemektedir.

İkinci Bölüm özelinde, araştırma hakkında şöyle bir genel değerlendirmede bulunulabilir: Kitaba bakıldığında İbn Hacer sanki tüm eserlerini özgün ya da orijinal olma iddiasıyla kaleme almış, tanım ve tenkitlerini bunun için yapmıştır. Hâlbuki klasik ulemânın zihninde ilim birikimsel olarak yani geçmiş üzerine yapılan ilavelerle ilerler. Hiçbir âlim sırf özgün olmak maksadıyla eser kaleme almaz. Dolayısıyla bu dönemdeki tartışma konuları hakkında bilgi verildikten sonra İbn Hacer'in tanım ve itirazları bu çerçeveye oturtulsa, tez daha ikna edici olabilirdi. Ayrıca İkinci Bölüm'de ele alınan her bir kavramda bir âlimin özgün olup olmadığı hususu müstakil olarak incelenmelidir.

Kitapta pek çok yazım hatası, üslup bozukluğu ve cümle düşüklüğü vardır. Öncelikle kitapta sıkça kullanılan “tez, tezimiz” (s. 10-1) vb. ifadeler, kitabın tez olarak savunulduktan sonra iyi bir editöryal süreçten geçmediğini düşündürür. Zira ilgili kelimeler kitap olarak basılmadan önce düzeltilmeliydi. Yazım yanlışları konusunda dikkat çeken ilk husus özellikle aidiyet eki olan kelimelerdeki standart problemleridir. Örneğin “siyasi, ilmî, fizikî” gibi kelimelerin yazımında bir yazım birliği yoktur (s. 14; krş. s. 83). Kitap kelimesi de yer yer “kitâp” şeklinde yazılmıştır (s. 101, 108, 136, 144; krş. s. 34, 35, 38, 112, 128). Yine Memlükler kelimesi de “Memlûkler; Memlûklüler ve Memlûkler” şeklinde üç farklı şekilde yazılmıştır (s. 87, 88, 90). Ani kip değişimlerinden kaynaklı üslup bozuklukları da yer yer akışı bozmaktadır (s. 14, 70).

Arapça kitap isimlerinin yazımında da ciddi hatalar mevcuttur. Kitaptaki s. 17-64 arasında yazılan Arapça eserlerin hemen hepsinin isimlerinin yanlış yazıldığı söylenebilir. Gerek burada, gerekse kitap boyunca yapılan en büyük hata, üzerine çalışma yapılan eserlerde ana eser isimlerinin küçük harfle yazılmasıdır. Örneğin *Fethu'l-bâri bi-şerhi sahihi'l-Buhârî* isimli eser yazılırken (s. 16) Buhârî'nin eseri büyük harfle başlamalıdır. İbn Hacer'in *Tağlîku't-ta'lik* isimli ise neredeyse her seferinde farklı yazılmıştır (bk. s. 16, 137, 156, 181). İbnü's-Salâh'ın meşhur eseri *Ulûmu'l-hadis* de Giriş'te “*Mukâddimetu İbni's-Salâh*” şeklinde hem yanlış yazılmış hem de yanlış isimlendirilmiştir (s. 16). Ezdî'nin eserinin ismi *el-Mu'telef ve'l-muhtelef* değil, *el-Mu'telif ve'l-muhtelif*; Müslim'in eserinin adı *el-Vahdân* değil *el-Vuhdân* olmalıdır (s. 167). Zehebî'nin *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'sı* da talihsiz bir şekilde *Seyru a'lâm* şeklinde yazılmıştır (s. 169). Ayrıca İbn Hacer'in *İnbâu'l-ğumr* adlı eseri *İnbau'l-ğamer* olarak kaydedilmiştir (dp. 177).

Yer ve şahıs isimlerinin zabtında da aynı problemler görülmektedir. “Cezâyir'in Tilmisân şehri” ifadesi “Tilimsân şehri” (s. 32), eş-Şumnî nisbesi eş-Şümunnî (s. 91, 131), İbnü'l-Mutahhîrî ismi İbnü'l-Mutahhar (s. 98-9), İbn Mekûla ismi İbn Mâkûla, İbn Nükte ismi ise İbn Nukta şeklinde düzeltilmelidir (s. 136). İbn Nukta'nın adı farklı farklı şekillerde eser boyunca yanlış zabt edilmiştir; s. 109, 161, 163, 168).

Eserde hatalı vefat tarihlerine de rastlanmaktadır. Nitekim Halil'in vefat tarihi m. 787 değil 791, er-Râfî'nin vefatı 585/1189 değil 623/1226 (s. 49), Süyûtî'nin vefat tarihi m. 1005 değil 1505 (s. 83), Şümünnî'nin vefat tarihi 805/1404 değil 872/1468, İbn Tağriberdî'nin vefat tarihi 884 değil 874, İbn Hazm'ın vefat tarihi 270/884 değil 456/1064 (s. 100), İbn Hacer'in vefat tarihi ise 850 değil 852 olmalıdır (s. 135).

Son olarak kitapta 28, 29, 63, 426 ve 427. sayfaların baskı esnasında boş olarak çıktığı da belirtilmelidir.

Kazan'ın İbn Hacer'in hadis usûlüne getirdiği yenilikleri tespit etmeyi hedefleyen araştırması, mezkûr sebeplerden dolayı özgünlük iddiasını ispat açısından yetersizdir. Çok fazla yazım ve tarih yanlışının olması da eserden istifadeyi zorlaştırmaktadır. İbn Hacer etrafındaki çağdaş Arapça literatürü görme imkânı veren kitabın bahsi geçen ve burada yer verilemeyen hatalar düzeltilerek yeniden neşri düşünülmelidir.